

DR. MAYER LÁSZLÓ:

MAGYARORSZÁG FEJLŐDŐ ORSZÁGOKKAL VALÓ KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATAINAK NÉHÁNY KÉRDÉSE

Mind a magyar nemzetgazdaság fejlődésének jelenlegi intenzív szakasza, mind pedig a világgazdaság mai fejlődésének problémái egyre élesebben vetik fel a magyar nemzetközi gazdasági kapcsolatok kérdéseit. Hazánk ún. „nyílt” gazdaság, azaz külkereskedelemben realizálódik megtermelt nemzeti jövedelmünk közel 45%-a. Egyes ipari-gépipari termékekben, illetve nyersanyag-energiahordozókban ez az arány még nagyobb, tehát belső gazdasági fejlődésünk szorosan kapcsolódik a világgazdasághoz. Külkereskedelmi kapcsolatunk 1975-ben exportban 72%, importban 66%-kal szocialista országokkal valósult meg. Ugyanakkor fejlett tőkés országokkal (export 22%, import 27%), valamint fejlődő országokkal (export 6%, import 7%) arányban kereskedtünk.¹

Mint a fenti számadatokból kiderül, külkereskedelmi kapcsolatunk az ún. fejlődő országokkal viszonylag kis arányú, össz exportunk 6%-a megy oda, illetve össz importunk 7%-a származik onnan. Ezek a számadatok azonban nem mutatják pontosan ezen országsoportokkal való kereskedelmi gazdasági kapcsolataink igazi jelentőségét.

A fejlődő országokkal való gazdasági kapcsolatok fontossága

A fejlődő országokkal való gazdasági kapcsolat mindenekelőtt a szocialista világrendszer egésze szempontjából vizsgálható és vizsgálandó. Ugyanakkor azonban egy-egy szocialista ország, így pl. Magyarország külön vonatkozásának is van létjogosultsága, hiszen a szocialista világrendszer egészének gazdasági kapcsolata, az egyes szocialista országok fejlődő országokkal való kapcsolatában konkretizálódik.

A fejlődő országokkal való gazdasági kapcsolatok fontosságát az MSZMP XI. kongresszusa aláhúzta, hogy „a fejlődő országokkal való gazdasági kapcsolatainkat a kölcsönös érdekelttség és a segítségnyújtás elve alapján fejlesztjük”.

Vizsgáljuk meg kissé konkrétabban miért fontos a fejlődő országokkal való kapcsolat.

A fejlődő országok segítése. Mint ismeretes a fejlődő országok a volt gyarmatokból alakultak ki, politikai függetlenségük elnyerése után. Gazdasági, társadalmi fejlettségi színvonaluk rendkívül elmaradt, ez megnyilvánul az alacsony egy főre eső termelésben, alacsony várható átlagos élettartamban, valamint ősi közösségi és feudális maradványok továbbélésében.

¹ Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv, 1976, 11. oldal

Az elmaradottság a mai interdependens világban, amikor a fejlett országok eredményei egyre inkább láthatók a szegény népek előtt is, olyan feszültséget okoz, hogy nem elfogadható többé. A fejlett tőkés országok (sokszor a volt gyarmattartó) reklámhadjárata egyre eredményesebben terjeszti el azokat a fogyasztási szinteket és szokásokat, amelyeket a fejlődő országokban jelenleg tömegesen még nem lehet kielégíteni. Továbbá bonyolítja a helyzetet, hogy a kapitalista világgazdaság spontán és kevésbé spontán erői abba az irányba hatnak, hogy a fejlődő országok viszonylag lemaradnak, a szakadék tehát közöttük és a fejlettek között nő.

A világban ez az állapot nem tűrhető többé, és ez felveti a fejlett országok segítési kötelezettségét, az egyetemes emberi kötelezettséget. Meg kell azonban különböztetni a volt gyarmattartó hatalmak és a szocialista országok segítési kötelezettségét egymástól. Az előbbi országok esetében azt jelenti, hogy a gyarmati periódusban kirabolt, kizsákmányolt országoknak legalább egy kis töredékét adják vissza annak az értéknek, amit onnan elvittek. „Nagylelkűen” nemzeti jövedelmük 1%-át kitevő eszközöket ajánlottak fel, de még ezt sem teljesítik, sőt kamatok, profitok, cserearányok romlásán keresztül még napjainkban is többet visznek ki a fejlődő országokból, mint a segélyek. A szocialista országok segítési kötelezettsége teljesen más, egyetemes emberi, humanista megfontolásból fakad.

A fejlődő országoknak nyújtott segélyek tekintetében igen sok félreértés van. Sokan úgy fogják fel, hogy a segély feltétlenül egyoldalú áldozat az egyik, a segélyadó ország oldalán annak megfelelően úgy vélik, ha egy gazdasági kapcsolatban kölcsönös előnyök vannak, akkor az nem segély. Ezek a nézetek tehát szembeállítják a segélyt és a kölcsönös érdekeket kifejező gazdasági kapcsolatot. Ez a merev szembeállítás helytelen. Természetesen vannak olyan segélyek, amelyek formálisan is azok (pl. ingyen vagy olcsó élelem, árvíz, szárazság, háborúk esetén stb.). De ugyanakkor vannak és lehetnek olyan segélyek, amelyek normális kereskedelmi-gazdasági kapcsolatok *formájában* — annak elemét alkotják. Tehát vannak kifejezetten segélyek, valamint a nagyon sokféle gazdasági kapcsolati formákban levő *segélyelemek* is. Egy-egy konkrét gazdasági kapcsolati formát (pl. külkereskedelem, kölcsön, tőke-kivitel) a fejlődő és fejlett országok között, úgy kell elképzelni, hogy az egyidejűleg tartalmazhatja a kölcsönös érdek elemét és ugyanakkor a segély, segítség elemet is.

Kölcsönös érdekelttség. Magyarország esetében ez nyilván azt jelenti, hogy a magyar gazdaság helyzete, szükséglete, és a fejlődő országoké kölcsönösen megkívánják a gazdasági kapcsolatokat. A magyar nemzetgazdaság oldaláról; nyersanyag, energia-hordozó szegénységünk, valamint viszonylag fejlett iparunk, gépiparunk, ugyanakkor a fejlődő országok oldaláról nyersanyag, energiahordozó feleslegük, valamint iparuk kialakításának gépek iránti gyorsan növekvő szükséglete, megteremtik a kapcsolatokban való kölcsönös érdekelttséget. Tehát Magyarország jól felfogott gazdasági önérdeke is megkívánja, hogy egyre intenzívebb kapcsolatot alakítson ki a fejlődő országokkal.

A két rendszer — a szocializmus és a kapitalizmus közötti verseny. Akár tudunk róla, akár nem, de a két rendszer közötti verseny egyik legfontosabb és növekvő jelentőségű területe a fejlődő országokkal függ össze. A fejlődő országok gyarmati periódusaikban a fejlett tőkés „anyaországok” tartalékaik voltak. A politikai, később gazdasági függetlenségük elérésével fokozatosan gyengítik az imperializmust, azzal ellentétes önálló erővé válnak, sőt a szocialista világrendszer térhódítását segítik elő. A fejlődő országok egyre inkább a szocialista eszmék, igazságok gyakorlati megvalósításának próbaterületévé válnak. A fejlődő országok törekvése, célkitűzéseik (ha sokszor még nem is a tényleges gyakorlatuk) azt mutatja, hogy a marxizmus,

a szocializmus eszméje egyre inkább elfogadhatóbb számukra, mint a kapitalizmusé. Ebben a harcban hazánknak is megvan, illetve meg kell legyen a szerepe.

Az „új nemzetközi gazdasági rend”. A fejlődő országokban egyre erősödik az a felismerés, hogy sorsuk lényeges javítása nem érhető el a tőkés világgazdaság régi (jelenlegi) rendjében és újra van szükség. Ennek az új rendnek leglényegesebb vonásai azok lennének, hogy a fejlett tőkés országokkal való kapcsolatuk kizsákmányolástól mentes legyen, a régi nyersanyagexportőr helyzetükkel szemben ipar—nehézipar azaz iparon belüli nemzetközi munkamegosztás alakuljon ki.

Tulajdonképpen olyan nemzetközi gazdasági rendet akarnak kialakítani, amilyen a szocialista országok, illetve a KGST-országok között fennáll. Magyarországnak is tehát egyre inkább olyan típusú gazdasági kapcsolatot kell létrehozni ezekkel az országokkal, amely beleillik ebbe az új nemzetközi gazdasági rendbe. Ezt kell tennünk részben a kölcsönös gazdasági érdekek megvalósítása és a segítség érdekében, de azért is, mert az ilyen kapcsolatok fokozatos elterjedésével a fejlett tőkés országokat is ilyen irányba kényszeríthetjük.

Összefoglalva: a fenti okoknál fogva szükséges, hogy hazánk, mint a szocialista világrendszer része, gazdasági kapcsolatokat alakítson ki, illetve azokat fejlessze a fejlődő országokkal.

Hazánk fejlődő országokkal való gazdasági kapcsolatainak néhány főbb területe, fejlődése és problémái

A következőkben áttekintjük a főbb gazdasági kapcsolati formákat és főleg azt vizsgáljuk, hogy ezekben hogyan valósulnak meg az MSZMP XI. kongresszusa által felvetett két összefüggő tényező, a *segítség* és a *kölcsönös gazdasági érdek* szempontjai. Vagy ami ugyanaz csak más kifejezéssel: gazdasági kapcsolataink hogyan felelnek meg a fejlődő országok által egyre hangosabban követelt „új nemzetközi gazdasági rend” követelményeinek.

1. *Magyarország külkereskedelme a fejlődő országokkal.*

A külkereskedelem a nemzetközi gazdasági kapcsolatoknak legátfogóbb formája abban az értelemben, hogy az egyéb gazdasági kapcsolatok nagy része is ilyen vagy olyan formában áruk szállításában jelentkezik.

Mint már említettük, hazánk kereskedelmi kapcsolata viszonylag kicsi ezekkel az országokkal (össz. külkereskedelmi forgalmunk 6—7%), de azt is hozzátesszük — figyelembevéve a felsorolt kapcsolatok indokló okokat — hogy e számok nem fejezik ki a kapcsolatok fontosságát.

Mi az oka annak, hogy ilyen kicsi ez az arány, hiszen a világ területének, országainak többségét kitevő országcsoportról van szó? A következő fő okokat kell ebben az összefüggésben látni. *Először* ezek az országok nemrég még gyarmatok voltak, illetve még ma is kereskedelmi kapcsolatuk nagy része az anyaországgal, vagy volt anyaországgal bonyolódik le. A tőkés világgazdaságból, illetve volt anyaország nemzetgazdaságból kiszakadni nem egy könnyű dolog, mégha meg is van a szándék. *Másodszor*, hazánk oldalán is megvan az ok, hogy a szocialista országokkal bonyolódják le kereskedelmi kapcsolatunk többsége (kb. 67—70%), mert ez *tervszerű* kapcsolat és földrajzi közelségen alapul. *Harmadszor*, abban, hogy a nem szocialista országok esetén kereskedelmi kapcsolataink nagyobbik része (közel 3/4-e) a fejlett tőkés országokkal bonyolódik le, jelentős, hogy iparunk fejlesztéséhez (rekonstrukció) fejlett gépekre van szükség, valamint mesterséges nyersanyagra (műszál- műgumi),

márpedig ezek szinte kizárólag a fejlett tőkés országokból szerezhető be. Mindezen tényezők ellenére lehetséges és szükséges a növekvő kereskedelem ezekkel az országokkal, ha a fenti problémákat fokozatosan megoldják (nő függetlenségük a fejlett tőkés országoktól, tervszerűség növekszik a nyersanyagexportjukban, és maguk is ipari, gépipari, vegyipari területen fokozatosan fejlődnek).

Miért előnyös hazánk számára a fejlődő országokkal való kereskedelem, illetve miben nyilvánul az meg, hogy a 6—7%-os viszonylag alacsony arány nem tükrözi az igazi gazdasági jelentőségét?

A magyarázatot a következőkben találjuk: *a)* kereskedelmünk szerkezetében, egyes alapvető nyersanyagok (kaucsuk, trópusi termék) viszonylag nagy arányban, *b)* külkereskedelem számai mögött meghúzódó termelési kapcsolatokban, valamint ezzel szorosan összekapcsolódó szellemi exportunkban, *c)* viszonylag gyors növekedésben.

a) Külkereskedelmünk szerkezetének kérdése. A külkereskedelem (export, import) szerkezete, az hogy milyen mértékben áll ipari-gépipari késztermékekből, illetve nyersanyagokból, energiahordozókból, rendkívül fontos. Egy ország gazdasági-ipari fejlettsége külkereskedelme szerkezetében is tükröződik, illetve kell hogy tükröződjön. Magyarország külkereskedelmi szerkezetét vizsgáljuk azt tapasztaljuk, hogy ez a 3 fő relációban eltér egymástól. A szocialista országokba irányuló exportunkban kb. 2/3:1/3 ipari-késztermék, illetve mezőgazdasági-nyerstermék az arány. Ezzel szemben a fejlett tőkés országok vonatkozásában ez csaknem ugyanaz, mint a felszabadulás előtt volt, azaz kb. 2/3—3/4 részben nyersanyag, mezőgazdasági termék. Ez számunkra természetesen kedvezőtlen.

Az igazság kedvéért meg kell azonban jegyezni, hogy bár az export oldalon nincs lényeges változás, de az import oldalon igen. Míg annak idején, az iparilag elmaradott ország további konzerválását szolgáló főleg ipari fogyasztási cikkek domináltak az importunkban, ezzel szemben ma nagyobb súlya van a hazai ipar-nehézipar kifejlesztéséhez, illetve technikai rekonstrukciójához szükséges gépi-beruházási javaknak. E tekintetben azt a dialektikus összefüggést kell látni, hogy a fejlett tőkés országok viszonylatában pillanatnyilag ez az egészségtelen exportszerkezet — az import-szerkezeten keresztül segíti elő, hogy iparunk technikai színvonala fejlődjön és így egyre inkább az *iparon belüli nemzetközi* munkamegosztásba kapcsolódjunk be.

Magyarország fejlődő országokkal folytatott külkereskedelmi szerkezte viszonylag kedvezőbb számunkra abból a szempontból, hogy exportunknak közel 60%-a ipari-gépipari termékekből, beruházási javakból áll, importunknak viszont 90%-a ipari nyersanyag, mezőgazdasági termék. Magyarország fejlett iparral, gépiparral rendelkezik, fontos tehát a minél nagyobb széria termelés érdekében a fejlődő országok piacaira is exportálni. Ipari-gépipari exportunkkal kapcsolatban igen gyakran felvetődik a fejlődő országok piacain a versenyképesség kérdése. Igaz, ezeken a piacokon meg kell küzdeni a fejlett tőkés országok nagy nemzetközi cégeivel, éles a verseny. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy egy sor iparágban *világ élvonalában* állunk (híradástechnika, gyógyszer, darugyártásban stb.), nincs félnivalónk az éles versenytől. Nem kevésbé fontos az is, hogy a piac nemcsak a termék technikai színvonalát veszi számításba, hanem az egyéb feltételeket is (árat, visszafizetés feltételeit). Sokszor éppen az a körülmény, hogy a fejlődő ország keményvalutájú országba irányuló exportja stagnál vagy éppen csökken, kényszeríti arra, hogy szocialista országok gép-beruházási eszközeinek szállításait helyezze előtérbe. Az is bőven előfordul, hogy nem a legfejlettebb technikai szintű gépi berendezést igénylik, éppen a foglalkoztatottság növelése céljából, hanem az olyat, amely közepes szinten van és jelentősen hozzájárul a foglalkoztatottság növeléséhez, valamint egyszerűbb a kezelése is.

b) *A termelési-beruházási kapcsolatok.* Mint már említettük, a külkereskedelem mint legátfogóbb nemzetközi gazdasági kapcsolati forma, magában foglalhatja a kifejezetten csak külkereskedelmi kapcsolat mellett (szállítás, azonnali fizetés) olyan áruszállításokat is, amelyek *hitel ügyletek* útján keletkeztek, valamint a külföldön *létesítendő beruházások* áruszállításait. A beruházási-termelési kapcsolat (erre később külön részletesebben is kitérünk) a nemzetközi gazdasági kapcsolatnak fejlettebb formája, mert itt a nemzetközi munkamegosztás jobban igazodik a termelési tényezők, illetve azok megfelelő kombinációi által nyújtott előnyök kihasználásához, stabilabb, tervszerűbb nemzetközi kapcsolatot jelent.

c) *A gyors növekedés, stabilitás.* A viszonylag kis, 6—7%-os arányszámokon túlmenően a fejlődő országokkal való kereskedelmünk sokkal jelentősebb, mert abszolút értelemben gyorsan növekedett. Importunk 1960—1975 viszonylatában 845%-ra, exportunk pedig 476%-ra.² Ez a viszonylag gyors növekedés — ha meggondoljuk, hogy még a gazdasági kapcsolatok kialakításának csak kezdetén vagyunk — előre veti a későbbi gyorsabb növekedés lehetőségét.

A fejlődő országokkal való kereskedelmünk stabilitásával kapcsolatban két tendencia érvényesül. Egyfelől a természeti tényezőktől való erősebb függés, valamint a politikai-hatalmi viszonyok bizonytalanságai miatt általában is, de főleg egyes országok viszonylatában erősebb kereskedelmi kapcsolat ingadozásra lehet számítani. Másfelől a tőkés gazdasági ciklus hatására bekövetkező visszaesések másképpen jelentkeznek. A fejlett tőkés országokban 1974—75-ben bekövetkező termelési visszaesések hatására oda irányuló áruexportunk erősen csökkent (1974—75 között kb. 15%-kal),³ importunk igaz csak kis mértékben (kb. 4—5%-kal), de ennek az ára a kölcsönfelvételek következtében az eladósodás volt. Ezzel szemben a fejlődő országokba kis mértékben ugyan, de nőtt az exportunk. Úgy tűnik, abban a mértékben, ahogy a fejlődő országok fejlesztik gazdaságukat, és növelik gazdasági függetlenségüket a fejlett tőkés országoktól, egyre stabilabb kereskedelmi kapcsolatra lehet számítani.

Több szempontból érdekes az Észak-akrikai és a közel keleti fejlődő országokkal való kereskedelmünk, amelyekre külkereskedelmünk 65—70%-a koncentrálódik. A következő főbb országok tartoznak ide: Irak, Irán, Szíria, Kuvait, EAK, Líbia, Algéria. A külkereskedelmi forgalom ezekkel az országokkal 1968 és 1975 között évi 19%-kal növekedett, ami sokkal gyorsabb, mint a más térség országaival lebonyolított külkereskedelem és a kritikus 1974—1975-ös években is megtartotta ezt a növekedést. A közel-keleti és észak-afrikai fejlődő országokra való erős koncentráció helyesnek és jónak bizonyult, illetve bizonyul két oknál fogva: jelentős olajexportálók lévén fizető, illetve vásárlóképeségük nőtt, valamint társadalmi-gazdasági berendezkedésük haladó jellegű, tehát a hosszabb távú tervszerű kapcsolatok kialakítása lehetséges. Jól példázza ezt Irak esete, ahonnan 1970-től kezdve évi 1/2 3/4 millió tonna nyersolajat importáltunk, 1975-ben pedig 1,2 millió tonnát. Magyarország hosszabb távú tervei szerint ha az Adria csővezeték elkészül, évi 4—5 millió tonna olajat hozunk be a közel-keleti országokból. Ez az olajmennyiség megközelíti a jelenleg Szovjetunióból behozottat (ami évi 6 millió to.) és az 1980-as évek össz olajbehozatalának 35—40%-a lesz.

A fentiekből következik, hogy rendkívül előnyös számunkra a fejlődő világgal való kereskedelem, és ez elég világos. A fontos probléma azonban annak kimutatása,

² Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1975. 19. oldal.

³ Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1975. 19. oldal.

hogy ezek a külkereskedelmi kapcsolatok hogyan tartalmazzák a másik félnek is előnyös jelleget, hogyan lesz *kölcsönösen előnyös*, sőt bizonyos esetekben hogyan tartalmaz *segély*-elemeket is.

A kölcsönös előnyösség és segély-elem kérdései

A kritikus kérdés az, hogy egy normális kereskedelmi ügylet (világpiaci áron alapuló), illetve olyan, amelyben Magyarország döntően nyersanyagot importál és ipari készterméket exportál ezekből, illetve ezekbe az országokba, hogyan tartalmazhat kölcsönös előnyöket és segély-elemeket. Különösen akkor, ha meggondoljuk, hogy ez a külkereskedelmi struktúra a gyarmattartó és gyarmat közötti viszonyra is jellemző volt, a fejletlen országok éppen ennek eredményeként jutottak oda, ahova eljutottak. Pontosan ezt veti a burzsoá propaganda (sőt a kínaiak is) a szocialista országok szemére, hogy ugyanúgy kizsákmányolják a fejlődő országokat, mint a gyarmattartók, illetve a jelen fejtett tőkés országok. A fejlődő országok „az új világ-gazdasági rend” követelése is az ilyen típusú nemzetközi munkamegosztás felszámolását tűzi ki célul. Valójában azonban az a helyzet, hogy még az ilyen típusú nemzetközi munkamegosztás (nyersanyag, ipari késztermék) is tartalmazhat *bizonyos* körülmények között *kölcsönösen előnyös* — illetve *segély-elemeket*. Mindenekelőtt azt kell világosan látni, hogy *jelenleg*, a fejlődésük *jelenlegi* fokán, ha importálni akarnak, nem is tudnának mással fizetni, mint nyersanyaggal, illetve energiahordozóval. Másrészt az is a kérdés tartalmi oldala, hogy bár exportjuk a régi szerkezetű (ezt a világgazdaság és saját gazdaságuk hosszabb távú tényezői határozzák meg), de milyen az importjuk. A gyarmati periódusban és a fejlett tőkés országok viszonylatában az import döntően iparcikk, ipari fogyasztási cikkből állt. Amire ezek az országok törekszenek, és amelyre a szocialista országok és így hazánk kereskedelme sokkal nagyobb lehetőséget biztosít az az, hogy exportjukért a nemzetgazdaságuk fejlődését leginkább elősegítő, az iparosításhoz szükséges gépi berendezéseket, alkatrészeket megkapják. Tulajdonképpen az a dialaktikus ellentmondás, hogy a régi-vel, illetve a mai tőkessel alapjában véve azonos exportszerkezetük a szocialista reláció importszerkezetén keresztül elősegíti a hátrányos hagyományos nemzetközi munkamegosztás felszámolását. Az előzők értelmében tehát nemcsak hazánk számára előnyös a nyersanyagimport, hanem az exportáló fejlődő ország számára is. Itt tulajdonképpen hasonló esetről van szó, mint Magyarország és a fejlett tőkés ország kapcsolatában. Exportunk szerkezete nem előnyös, de ez a jelenlegi import feltétele, és éppen a fejlett technika importja teszi majd lehetővé, hogy exportunkban az iparcikkek aránya nagyobb legyen. Ugyancsak a segélyelemek dominálnak az olyan esetekben, amikor valamely fejlődő országot a nemzetközi monopoliумok, vagy imperialista hatalmak kereskedelmi blokádnak alá helyeznek, vagy fenyegetnek, és mi a kereskedelmet fokozzuk ezekkel az országokkal, ezt segítség jellegűnek kell tekinteni még akkor is, ha normális világkereskedelmi feltételek (árak stb.) mellett bonyolódik le az üzlet. Segítség elemet tartalmazhat továbbá külkereskedelmi kapcsolat, ha egyéb rendkívüli időben (éhezés, alkatrészhiány) adunk el esetleg alacsonyabb áron, vagy rendkívüli időben veszünk (nagy termékek) esetleg magasabb áron. Tehát összefoglalva, nem önmagában a külkereskedelem, illetve annak szerkezete tértől, időtől függetlenül jó, vagy rossz. Minden attól függ, milyen tartalom húzódik meg e mögött, mit szolgál az, szolgálja-e a kereskedelemben résztvevő mindkét partner igazi gazdasági fejlődését vagy nem.

Amikor a jelenlegi export, illetve importszerkezetben kereskedünk a fejlődő

országokkal, világosan látjuk, hogy hosszabb távon az iparon belüli munkamegosztás kerül előtérbe, a nyersanyagok importja mellett egyre több feldolgozott ipari, később gépipari terméket lehet és kell tőlük importálnunk. Ez azonban egyre növekvő mértékű tervszerű kapcsolatok kialakulását követeli meg, mert itt egyes ipari termékek hazai termeléséről kell lemondani és ezeket importtal kell pótolni.

A fejlődő országok termékei árainak kérdése

A gyarmattartó hatalmak, illetve később a fejlett tőkés országok, valamint azok monopóliumai a tőkés világpiaci árain keresztül is kizsákmányolták a nyersanyag-exportőr országokat. A monopóliumok által erősen manipulált árak — alacsony vételi, magas eladási árak — hosszabb távú cserearány romlás (fejlődő ország számára) szélsőséges ingadozás, súlyosan érintették a fejlődő országokat. Ez az alaphelyzet nyilván nem a kölcsönös érdekeket szolgálta. Ezért nem véletlen, hogy a fejlődő országok harcot folytatnak e helyzet megszüntetésére, *viszonylag stabil — késztermékek, ipari termékek árváltozásaihoz* kapcsolt (indexelt) nyersanyag árakat követelnek, amely ellen a fejlett tőkés országok természetesen erősen hadakoznak.

Hazánk nemzetközi elszámolásaiban nem idegen a stabil áron történő elszámolás, és az sem, hogy törekedni kell az értékarányos árak kialakítására. A KGST tagországok közötti elszámolásban ugyanis ez történik. Magyarország jelenleg a fejlődő országokkal a *pillanatnyi* tőkés világpiaci árakon kereskedik, de nem zárkózik el attól, hogy a hosszabb távú termelési szerződésekben megállapított kölcsönös áruszállításokat *rögzített, reális* világpiaci értékhez közelálló világpiaci árakon számolják el. Ennek bevezetése, illetve széleskörű alkalmazása igen bonyolult feladat.

A helyzet bonyolultságát mutatja az utóbbi (1974—1975) évek nyersanyag, különösen olajár „robbanás”, amikor az olajár 15 dollár/to-ról 70—80 dollár/to-ra ugrott. A fejlett tőkés országok óriási felháborodással fogadták, önkényes politikai döntésnek tekintették és céloztak a „gabona fegyver” bevetésére (Kissinger). Mi történt és történik valójában a tőkés világgazdaságban? Az, hogy a gazdasági erőviszonyok átrendeződnek az olajexportáló országok javára. A fejlett tőkés országok nemzetközi olajmonopóliumokon keresztül az olajárakat 20—30 évvel ezelőtti szinten tartották — fejlődő országoknak fizetett árakat (illetve ami után adókat fizettek). Ez a gazdasági kapcsolat nem a kölcsönös egyenértékűségen alapult, hanem egyoldalúan a fejlett tőkés országok előnyét szolgálta. A jelen világpiaci ár (70—80 dollár/to) alapján véve helyreállítja az egyensúlyt a fejlett országok által szállított ipari termékek áremelkedése és az olajár között. Lépés az „új” nemzetközi gazdasági rend irányába és mint ilyet, helyeselnünk kell még akkor is, ha ez Magyarországnak is nehézséget okoz.

2. Kölcsönök — segélyek kérdése

A kölcsön, illetve ahogy a kapitalizmusban neveztük, a kölcsöntőke kivétel a fejlődő országokba rendkívül fontos. A gyarmattartó, illetve később a fejlett tőkés ország profit-kamat érdekében vitt ki tőkét. A kölcsön azonban nemcsak profit elérésének eszköze lehet, hanem lehet a fejlődő országgal való *kölcsönös előnyökön* alapuló gazdasági kapcsolat, sőt a *segítés* eszköze is. Bizonyos körülmények között és kis mértékben a világgazdaság új erőviszonyaira támaszkodva a fejlődő országok a fejletteket arra kényszeríthetik, hogy a kölcsönök minél több kölcsönösen előnyös,

sőt esetleg segély elemeket is tartalmazzanak. Alapjában véve azonban a tőkés kölcsönök profit motivációjának, és csak kis mértékben kölcsönösen előnyösek, illetve segély orientáltak.

Hazánk viszonylag kis ország, a közepesen fejlett országok körébe tartozik, valamint gyors fejlődése miatt jelentős nélkülözhető „tőke” feleslegei nincsenek. Ha aránylag kis mértékben is, de nyújtunk hitelt a fejlődő országoknak. Az 1970-es években évi átlagban 70—80 millió dollár kedvezményes hitelt nyújtottunk a fejlődő országoknak.⁴

A Magyarország által nyújtott kölcsönökre nézve is érvényesnek kell lenni annak az elvnek, hogy az kölcsönösen előnyös legyen mindkét félnek, és esetleg segélyelemet is tartalmazzon. Sokan úgy fogják fel, hogy a kölcsön szükségképp áldozat kell legyen az adó oldalán, tehát egyoldalú előny a kapók oldalán. Ez megint téves értelmezése a kölcsönnek. A mi érdekünk is lehet a kölcsön nyújtása, ha az pl. elősegíti a fejlődő országokba menő gépexportunkat, vagy azok nyersanyagtermelő és exportáló potenciálját. Ugyanakkor a kapó országra nézve is előnyös, segítségelemet tartalmaz, ha elősegíti a fejlődő ország gazdasági függetlenségének, sokoldalú dinamikus gazdaságának kialakítását, illetve fejlesztését.

Természetesen lehetségesek és néha szükségesek a kifejezetten segélyek is (vissza nem térítendő ajándékok, főleg élelmiszer, gyógyszer stb), amikor valóban egyoldalú előnyről, illetve áldozatról van szó.

Ha alaposabban szemügyre vesszük azonban a kölcsönök is tartalmazhatnak segélyelemet. Miben nyilvánul ez meg? Mindenekelőtt a kölcsön általános feltételeiben, milyen célra nyújtják, kamat, visszafizetés feltételei, miben és mikor történik a visszafizetés. A lényeg, hogy a kölcsönrel létesített vállalkozás a fejlődő országokban *elősegíti-e a gazdasági függetlenség kialakítását*, illetve megerősödését, vagy pedig *a függés további fenntartására irányul*. A fejlődő országokkal foglalkozó polgári irodalom igen gyakran felveti a bilaterális és multilaterális segély kérdését olyan jelleggel, mintha az igazi segélyt, vagy a nagyobb mértékben segélyt a multi-laterális jelentené. Joggal állapítják meg, hogy a bilaterális kölcsönök, illetve segélyek a „donor” befolyását tartják fenn, illetve növelik — sőt nagyrészt a kapó országnak ugyanabban az országban kell elvásárolni a kapott pénzt (kölcsönt-segélyt). E kétségkívüli igazság mellett azonban megfelelnek arról, hogy nem az a fő probléma, hogy a kölcsönt illetve segélyt kapó ország honnan vásárol a kapott pénzen, hanem az, hogy *mit*. Olyan terméket, ipari berendezést, amely a gazdasági függetlenség kialakítását és erősítését szolgálja, vagy pedig annak az ellenkezőjét. Ha egy fejlődő ország hitelt kap, igen lényeges, hogy azt mire költheti el. Vegyük pl. azt, hogy egy fejlődő ország hitelt kaphat búza, műtrágya, esetleg műtrágyagyár vásárlására. A fejlett tőkés országok előszeretettel nyújtanak hitelt a búza vásárlására, mert így megörökíthetik uralkodó pozíciójukat. Viszont műtrágyára, illetve főleg műtrágyagyárra nemigen nyújtanak kölcsönt, mert ez a fejlődő ország gazdasági függetlenségét jelentősen elősegíti. Tehát még ha egyébként azonosak is a hitelnyújtás feltételei a fent említett három terméknél, a hitel a legjelentősebb segélyelemet a harmadik esetben tartalmazza. Ellenben a szocialista országok által nyújtott kölcsönök az ipar létrehozására irányulnak, jelen esetben a műtrágyaipar fejlesztését szolgálják.

Fontos jellegzetessége a magyar kölcsönöknek, hogy azt a fejlődő országok *államainak* adjuk, nem a tőkés magánvállalkozás erősítésére. A fejlődő országok

⁴ Orosz Árpád: A fekete Afrika és az arab országokkal meglévő gazdasági kapcsolat néhány főbb kérdése. (Kézirat)

gazdasági fejlesztésének a döntő hordozója az állam, következésképp a gazdaság-fejlesztést legjobban szolgálja az államnak nyújtott segély.

További fontos jellegzetessége hazánk által nyújtott kölcsönöknek, hogy az alapjában véve politikai feltételektől mentes, olyannyira, hogy sokszor a szocialista országokkal nem szimpatizáló, sőt ellenséges fejlődő országnak is nyújtunk kölcsönt. Hazai közvéleményünk egy része nem érti ezt. Ennek a politikai feltételektől való mentességnek a következő okai vannak. Mindenekelőtt egy ilyen gazdasági kapcsolat lehet kölcsönös gazdasági érdek (tehát a mi érdekünk is), érdekelt lehet még akkor is a kapcsolat, ha a hitel jelentős segélyelemeket is tartalmaz — és ennek az az elvi alapja, hogy az *illető ország* népét segítjük. Azt is figyelembe kell vennünk továbbá, hogy ezekben a fejlődő országokban a politikai-hatalmi viszonyok rendkívül bizonytalanok, mint ahogy sok esetben bebizonyosodott, hazánkkal nem szimpatizáló rezsimeket progresszívek váltották fel. A szocialista rendszer bízik abban, hogy hosszabb távon azonban a progresszív, szocialista orientációjú rendszerek jönnek létre. Az imperialista országok azonban hitel felfüggesztéssel fenyegetik a nem imperialista barát fejlődő országokat, mert nem a *nép* segítségét tűzik ki célul és nem bíznak ügyük végső győzelmében.

3. Beruházási — termelési jellegű kapcsolatok

Magyarország fejlődő országokkal való gazdasági kapcsolatainak legösszetettebb, legbonyolultabb formája. Összetett, mert az ilyen jellegű kapcsolatok magukba foglalják a *külkereskedelmi* (áru és szellemi export) a hitel viszonyokat egyaránt és ezen túlmenően a beruházásokat több vállalat közötti kooperációban elkészítve „kulcsra” kész állapotban kell átadni. Sőt igen gyakran későbbi vezetésről, szakemberképzésről is gondoskodni kell. Az ilyen jellegű termelési kapcsolatok azonban nemcsak bonyolultabbak, hanem sokkal kedvezőbbek is hazánkra nézve, mint az egyszerű kereskedelmi kapcsolatok. Magyarország jó néhány iparágban (gyógyszer, híradástechnika, timföld stb.) elég fejlett ahhoz, hogy sikeresen versenyezzen, esetleg kooperáljon a nagy nemzetközi monopóliumokkal a fejlődő országokban létesítendő üzemek területén.

Legáltalánosabban ezek a beruházási-termelési kapcsolatok két fő formában jöhetnek létre: 1) Amikor a magyar fél *csak a beruházást végzi* (kulcsrakész állapotban átadja); 2) Olyan vállalkozások, amikor a magyar félnek bizonyos *résztulajdonosi* jogai, illetve kötelezettségei maradnak. Másiképpen megfogalmazva tőkeérdekeltség, tulajdonérdekeltség marad egy fejlődő országbeli vállalatban. Meg kell mondani, hogy a szocialista országok eddig általában nem valósítottak meg ilyen jellegű *közös* tulajdonú vállalkozást, jórészt azért, mert az ilyen típusú vállalatok tőkés vállalatok voltak. Ezt a szocialista országok bizonyos mértékig a nemzetközi kizsákmányolásnak tekintik, illetve tekintették. Ha ilyen lett volna, vagy lenne, akkor a tőkés (és a kínaiak) érvelhetnének, hogy a szocialista országok is kizsákmányolják a fejlődő országokat. E tekintetben a szocialista országok álláspontja változóban van, ami azon a felismerésen alapul, hogy ez a jelenség is sokkal összetettebb, bonyolultabb annál, minthogy alaposabb elemzés nélkül egyszer s mindenkorra el kell ítélni a külföldi tulajdont, illetve résztulajdont. Másik oldalról megközelítve, tartalmazhat-e kölcsönös érdek, illetve segélyelemet az a termelő jellegű kapcsolat, amikor egy fejlődő országban létesülő vállalatban külföldi (szocialista) tulajdonosi érdekeltség is van? Perdöntő-e ebből a szempontból kizárólag az a tény, hogy a külföldi résztulajdonos „profithoz jut és azt kiviszi az országból. Bonyolítja a kér-

désre adandó választ többek között az is, hogy éppen ez a tőkés nemzetközi kizsákmányolás fő formája.

Kísérjük meg a választ. Mindenekelőtt egy szocialista ország, Magyarország „tőkekivitele” nem tőkekivitel a szó „*társadalmi viszony*” értelmében, mert nem a tőkés termelési viszonyokat hozza létre, illetve erősíti meg a fejlődő országokban, nem profit motivált, hanem az illető ország gazdasági-ipari fejlődését szolgálja. Hazánk érdeke lehet ez, mert több szempontból kedvezőbb, mint a közönséges gépexport, illetve kölcsönnyújtás a beruházás elvégzésére. Tartós kapcsolatot jelent; gépek, alkatrészek szállítására és részesedést jelent a vállalkozás nyereségéből is. Milyen előnyt jelenthet a fogadó ország számára? A kulcsrakész beruházáson túlmenően ez nyilván a külső társtulajdonost erősen érdekeltté teszi a vállalat nyereséges működtetésében (a kockázatot megosztja), ami különösen a bonyolult technológiák, gépi berendezések alkalmazásánál (híradástechnika, gyógyszer) kutatás fejlesztésnél rendkívül fontos lehet. Ez az oka annak, hogy igen sok fejlődő ország differenciáltan közelíti meg a külföldi résztulajdon kérdését, és kifejezetten igényli a külső társtulajdonosi viszony létrehozását. Egyre alaposabban mérlegelik, hogy az adott vállalat hogyan illeszkedik a gazdasági függetlenségüket célzó stratégiájukba, elősegíti-e azt, vagy a tőkés multinacionális közös vállalkozáson keresztül szorosabban odaköti a fejlett tőkés országokhoz. Nos, ez az a legdöntőbb kritérium, amely alapján egy vállalatot meg kell ítélni. Ma már a fejlődő országok kormányai arra töreksznek, hogy minimum 51 %-os részesedésük legyen a külföldi résztulajdonú vállalatokban. Nem helyes tehát a szocialista országoknak, és így hazánknak elzárkózni a közös vállalatok létesítése elől, ha a fejlődő országok azt kifejezetten kívánják.

Nos, ami a nyereség (a profit) kérdését illeti, az a helyzet, hogy ha a vállalkozás az ország iparának kialakulását szolgálja, ha a nyereség egy része a fejlődő országnak marad, akkor a kivitt nyereség az az ár, amit a fejlődő ország fizet. A nyereség tulajdonképpen megoszlik a résztvevők között. Ez a résztvevő szocialista ország érdekeltségét is növeli a vállalkozásban, hiszen a beruházással hazai felhasználástól von el eszközöket és ezért joggal kíván a nyereségben jelentkező kompenzálást.

Talán egy érdekes konkrét példával lehetne ezt a bonyolult dolgot szemléltetni. A bauxit, timföld, alumínium termelés területén létező, illetve kialakuló nemzetközi vállalkozásokkal. Mint ismeretes, hazánk világviszonylatban is fejlett timföld-alumínium termeléssel rendelkezik és így jelentősen hozzájárulhat (és járul is) egyes fejlődő országok timföld-alumínium termelése létrehozásához, illetve fejlesztéséhez. Igen valószínű, hogy ezek a segítségek esetenként a közös vállalkozás formáit (résztulajdon) is ölthetik. Ezen a konkrét példán szembeállíthatjuk a tőkés és szocialista tulajdon részesedés elvi különbségét.

Köztudomású, hogy Nyugat-Afrika néhány országa (Guinea, Ghana, Kamerun) igen gazdag bauxitban és vízienergia potenciálban egyaránt. A nagy amerikai alumínium nemzetközi monopólium pl. Ghanában létesített kohójában USA-ból hozott timföldet kohósít, holott itt is van olcsón kitermelhető bauxit. Nyilván nem akarja a ghanai alumínium kohászat teljes vertikumát kiépíteni, mert ez nem az ő érdekét szolgálja, hanem mindenekelőtt Ghana érdeke volna. Tehát az amerikai monopólium nem építi ki az alumínium kohászatot megelőző, timföldfeldolgozó fázist még egyébként normális tőkés befektetési feltételek mellett sem.

Különösen nem érdeke az amerikai monopóliumnak a kohászatot követő, alumínium félkész és készterméket előállító fázis kifejlesztése. Márpedig éppen ez lenne az a fázis, ami nagy munkai igényesség révén hozzájárulhatna a foglalkoztatottság növeléséhez, egy igen fontos, dinamikusan fejlődő iparág átfogó kifejlesztéséhez.

Következésképpen, valamely szocialista ország részéről (pl. Magyarország) történő részvétel a bauxit kitermelés, timföldgyártás létrehozásában, esetleg a félkész és késztermék termelő vállalatok létrehozásában és fenntartásában — még ha egyébként a tőkés vállalkozásokhoz csaknem hasonló feltételek között is történne (részesedés, adó, profit repatriálás) — akkor is jelentős segítség elemet tartalmazna, hiszen hozzájárulna az adott ország gazdasági függetlenségét elősegítő egyre teljesebb vertikumú alumíniumipar kialakításához.

Összefoglalva: A dolgozatban hazánk és a fejlődő országok közötti gazdasági kapcsolat jónéhány más vonatkozásáról is lehetett volna szó (szakemberképzés, műszaki szabadalmak átadása stb.) azonban itt csak néhány elvi-elméleti kérdéssel foglalkozom. Hazánk oldaláról — de főleg a fejlődő országok oldaláról — egyre nő az igény a kölcsönös előnyöket, esetenként segélyelemeket tartalmazó gazdasági kapcsolatok iránt. Arra kívántam rámutatni, hogy a kifejezetten segélyek mellett a normális gazdasági kapcsolatok is tartalmaznak, illetve kell hogy tartalmazzanak segélyelemeket.

A fejlődő országok „új világgazdasági rend” követelése helyes és támogatandó, olyan elvek amelyek már a szocialista világrend belső gazdasági kapcsolatában érvényesülnek és ezeket a szocialista országok sok vonatkozásban hajlandók alkalmazni a fejlődő országokkal való gazdasági kapcsolataikban is.

Д-р. Майэр Ласло:

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ ВЕНГРИИ
С РАЗВЫВАЮЩИМИСЯ СТРАНАМИ

(Резюме)

В первой части статьи автор занимается значением связей Венгрии с развивающимися странами. Подчеркивается, что этот связь имеет больше значений чем её относительная пропорция в %-ах выражает, потому что он включает в себя и помощь, его структура выгодно для нас, даже он занимает главную роль в мирном экономическом и идеологическом соревновании двух систем.

Во второй половине автор изложит своё мнение о том, что сложное отношение является между пособием и совместной заинтересованностью в экономических связях. Кроме так называемых пособий гармонические экономические связи включают и необходимо включать в себя и помощь и совместные интересы.

Важнейший фактор пособия: способствует-ли обоснованию и укреплению экономической независимости.

В последней части анализирует принципиальную возможность осуществления совместных предприятий между социалистическими и развивающимися странами и делает такой вывод: каковы условия, в которых экономические связи включают в себя принцип помощи и совместных интересов тоже.

Dr. Lasló Mayer

SOME QUESTIONS OF HUNGARY'S ECONOMIC RELATIONS WITH THE
DEVELOPING COUNTRIES

(Summary)

In the first part the author deals with the importance of relations with the developing countries. Establishes, that the economic relation has much greater importance than the relative share would suggest, for the following reasons: it contains *aid* elements, it *s structure very favourable* (the composition of export and import) for us too, and finally it is important in the *peaceful economic, ideological and political competition* between the two world systems.

In the second part the author expresses his view, that there is a complicated relationship within economic relations between *aid element* (aid component) and *mutual interest element*. Apart from the *explicite aids* the normal economic ties — under certain conditions — could and should contain both aid as well as mutual interest elements.

The most important criterion of aid or aid elements, should be whether it does help to attain or strengthen real economic independence, or not.

In the concluding part the author raises the theoretical possibilities of the socialist enterprises establishing share companies (or common enterprises) within the developing countries, and spells out under what conditions can these be of mutual interest to both and contain aid elements as well